

2. Исаев Д.Н. Половое воспитание и психогигиена пола у детей / Д.Н.Исаев, В.Е. Каган. Л.; Медицина, 1979.
3. Кроповницкий О.В. Психология подростка. Тренинг личностного роста. Учебное пособие // О.В. Кроповницкий // электронный ресурс // http://laiko.narod.ru/posobie_voz.html
4. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Евгений Павлович Ильин. Санкт-Петербург, Москва, Харьков, Минск, 2001.
5. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко та ін.: Либідь, 2003. - 536 с.
6. Павелків Р.В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл./ Роман Володимирович Павелків. - К.: Кондор, 2011. - 468 с.

Шматок І. О.

Рівень домагань і самооцінка у підлітковому та юнацькому віці.

Підлітковий вік – це самий найскладніший етап періоду становлення особистості тому, що у цей період життя відбувається завершення усіх новоутворень, а у юнацькому віці йде закріплення і у вдосконалення їх.

Саме у підлітковому віці відбувається становлення вищих форм мислення – мислення розуміється як перебудова всіх інших пізнавально-психічних процесів. Тому юнацький вік розглядається як вік завершення новоутворень виникаючих у підлітка, а не становлення якісно нових відмінностей його особистості.

В наш час одним з важливих чинників, що впливають на процес цілеспрямованого отримання знань учнів, є вплив самооцінки і рівня домагань на процес навчання. Самооцінка відноситься до ядра особи і істотно впливає на поведінку індивіда. Вона тісно пов'язана з рівнем домагань людини, який проявляється у вирішенні задач високого рівня складності. Ці задачі людина ставить перед собою як динамічну структуру. При цьому враховується схильність до ризику, мотивація на досягнення успіху, активність у процесі досягнення цілі.

На думку дослідників даного питання (К. Левін, Л. С. Славіна, Є. А. Серебрякова, Г. А. Собієва, Є. І. Савонько, І. А. Самошин, В.К. Калін, С. І. Хохлов, Н. М. Сараєва, В. А. Комогоркін, В.Н. Семін, У. Джеймс, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, С. Л. Рубінштейн, П. Р. Чамата, І. С. Кон, І. І. Чеснокова, А. В. Захаров, А. І. Ліпкіной, К. А. Абульханова-Славська, Л.І. Божовіч, Р. Бернс та інші) особливості зв'язку рівня домагань і самооцінки взаємопов'язані, але є самостійними особистісними утвореннями.

При цьому рівень домагань розуміється як складне утворення, детерміноване комплексом факторів, локалізованих у різних психологічних субстанціях - в особистісно - значущій діяльності, психічних станах суб'єкта, рівні його інтелектуального розвитку. А самооцінка розглядається як деяке цілісне, нерозкладне на складові утворення, визначене обмеженим набором специфічних параметрів [1].

Досягнення формування рівня домагань не можливе без розвитку самооцінки. Від самооцінки залежать взаємини особистості з оточуючими, її критичністю, вимогливістю до себе, відношення до успіхів і невдач. Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особи.

Саме у підлітковому та юнацькому віці постає перший серйозний вибір пошуку визначення свого життєвого шляху, для реалізації усіх своїх здібностей і можливостей та становлення свого Я.

Оскільки ми майбутні вчителі питання самооцінки та рівня домагань у підлітковому та юнацькому віці хвилює нас тому, що ми повинні вміти допомогти учням у досягненні цілей поставлених ними у навчанні. І для цього нам потрібно розуміти, що таке самооцінка і рівень домагань?

Рівень домагань – це складне психічне утворення, що володіє загальними і вольовими якостями, особливостями: стійкістю, висотою, широтою, тенденцією до взаємозв'язку з різними властивостями особистості. Деякі психологи прояв висоти і стійкості рівня домагань пов'язують з характером самооцінки і ступенем впевненості в собі (Л. С. Славіна, Є. А. Серебрякова, Г. А. Собієва, Є. І. Савонько) [7; с. 32].

Т. А. Полозовою встановлено, що уже в підлітковому віці самооцінка і рівень домагань стають відносно стійкісним і узагальненим утворенням.

І. А. Самошин, В.К. Калін, С. І. Хохлов, Н. М. Сараєва, В. А. Комогоркін, В.Н. Семін рівень домагань ставлять у залежність від рівня розвитку вольової сфери особистості [7].

Експериментально було доведено, що висота і стійкість рівня домагань залежить також від успіхів і невдач у діяльності, груповій оцінки особистості і особистісної оцінки групи. Важливість групової оцінки особистості і особистісної оцінки групи в формуванні стійкої самооцінки і рівня домагань встановили С. А. Будасі та В.Ф. Сафін [7].

Розглядаючи особливості зв'язку рівня домагань і самооцінки, дослідники виходять з постулату, що хоча вони і взаємопов'язані, але є самостійними особистісними утвореннями [1].

При цьому рівень домагань розуміється як складне утворення, детерміноване комплексом факторів, локалізованих у різних психологічних субстанціях - в особистісно - значущій діяльності, психічних станах суб'єкта, рівні його інтелектуального розвитку. А самооцінка розглядається як деяке цілісне, нерозкладне на складові утворення, визначене обмеженим набором специфічних параметрів [1].

У психології засновником розробки проблеми самооцінки людини вважається У. Джеймс [2]. У його розумінні вона є емоційним утворенням, він бачить самооцінку лише як задоволеність суб'єкта собою, або ж навпаки не задоволеністю собою.

І. С. Кон визначає самооцінку як «компонент самопізнання, який включає поряд зі знаннями про себе, власну самооцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків» [2].

Поняття самооцінки, як «Я – образу» розкривається і в роботі Б. Цокова. І. І. Чеснокова відмічає, що самооцінка – особливе утворення в структурі свідомості, яке виконує функцію оцінки можливостей індивіда і зіставлення їх з вимогами щодо ситуацій поведінки, на основі чого здійснюється його регуляція [2].

А. В. Захарова відмічає, що ядро самооцінки становлять прийняті суб'єктом цінності, котрі визначають специфіку її функціонування як механізм саморегуляції і самовдосконалення [2].

Розглядаючи самооцінку з точки зору тимчасової відносності, Захарова виділяє три її види: прогностичну, актуальну і ретроспективну. Функція першої – оцінка суб'єктом своїх можливостей, визначення ставлення до них; другої – оцінка і корекція виконавчих дій (поведінкових актів) у ході їх розгортання; третьої – оцінка результатів діяльності, досягнутих у процесі розвитку. Визначення цих видів самооцінки дозволяє розглядати рівень домагань як показник прогностичної самооцінки [1].

У роботах А. І. Ліпкіной, К. А. Абульхановой-Славської, Л.І. Божовіч також констатується, що в основі самооцінки лежать внутрішньо прийняті суб'єктом цінності. Те, які цінності приймає індивід, закладає основу не тільки власної оцінки, але і всіх його якостей, саме самооцінка опосередковує вплив еталонів на становлення особистості [2].

Самооцінка становить центральне утворення особистості. Вона в значній мірі визначає соціальну адаптацію особистості і є регулятором її поведінки та діяльності. Самооцінка не є чимось даним, що від початку властиве особистості. Саме формування самооцінки відбувається в процесі діяльності та міжособистісної взаємодії [6].

Рівень домагань може бути адекватним (людина обирає цілі, яких реально може досягти і які відповідають її здібностям, умінням, можливостям) або неадекватно завищеним, заниженим [5]. Чим адекватніша самооцінка, тим адекватніший рівень домагань (рис. 1).

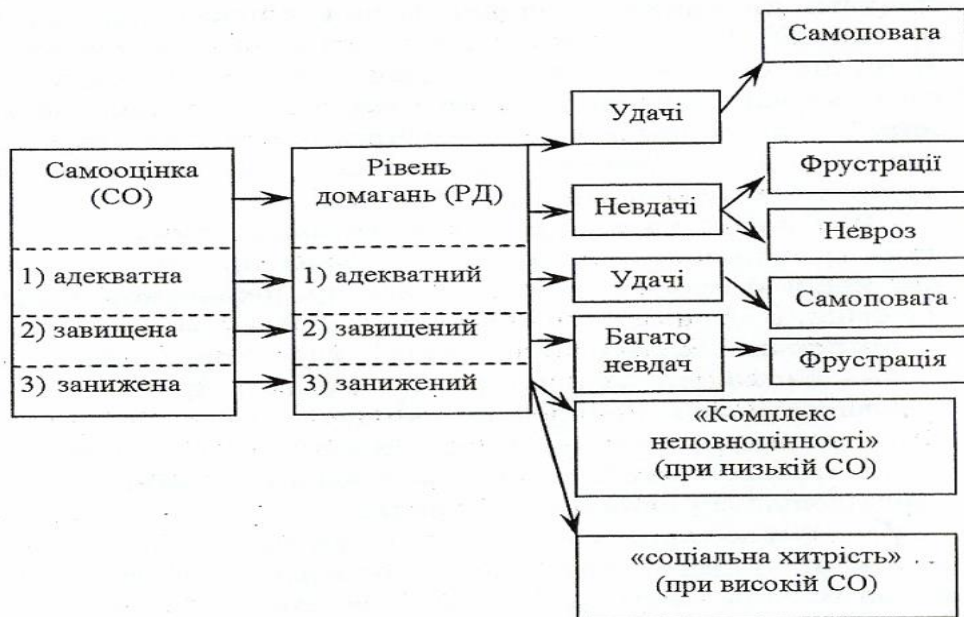

Рис. 1. Взаємозалежність самооцінки, рівня домагань, фрустрації (за Л.Д. Столяренко)

Занижений рівень домагань – коли людина обирає занадто прості, легкі цілі (хоча могла б досягти більш високих). Можливий при низькій самооцінці (людина не вірить у себе, низько оцінює свої здібності, можливості, відчуває себе «неповноцінною»), але також можливий і при високій самооцінці (коли людина знає, що вона розумна, спроможна, але цілі обирає простіші, щоб не «перетруджуватися», «не висуватися», проявляючи своєрідну «соціальну хитрість») [5;с. 126 – 127].

Завищений рівень домагань – коли людина ставить перед собою занадто складні, нереальні цілі, об’єктивно може призводити до частих невдач, розчарування. В юності часто висувуються завищені, нереалістичні претензії, переоцінюються здібності, у результаті ця безпідставна самовпевненість часто дратує оточуючих, викликає конфлікти, невдачі, розчарування. Тільки шляхом численних спроб і помилок людина осягає міру своїх реальних можливостей. Але якою неприємною не була б юнацька самовпевненість, психологічно набагато небезпечніше знижена самоповага, рівень соціальних претензій людини, що примушують її ухилятися від усякої діяльності, відмовлятися від досягнення поставлених цілей, уникати людей [5].

До кінця підліткового віку самостійність і адекватність самооцінки зростають. Посилення прагнення дітей до самооцінки є характерною особливістю саме підліткового віку, який можна визначити як період «оптимального розвитку самооцінки» (Д. І. Божович). Самооцінка набуває стійкості до кінця підліткового віку і стає одним з найважливіших факторів розвитку поряд зі стійкими ідеалами [4; с. 76].

Л. І. Божович пов'язує перехід від підліткового до раннього юнацького віку з різкою зміною внутрішньої позиції, коли спрямованість у майбутнє стає основною спрямованістю особистості [4].

Саме в ранньому юнацькому віці головним новоутворенням є відкриття власного Я, розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності та її властивостей, поява життєвого плану, настанова на свідому побудову власного життя. Значної ваги у свідомості старшокласників набуває усвідомлення ними тих якостей оточуючих людей і своїх власних, які впливають на людські взаємини [1].

У ранній юності значно послаблюється гострота міжособистісних конфліктів і меншою мірою проявляється негативізм у взаєминах з оточуючими людьми. Поліпшується загальне фізичне та емоційне самопочуття, зростає контактність та комунікативність, поведінка відзначається більшою витримкою. Усе це засвідчує, що криза підліткового віку або минула, або ж іде на спад. Одночасно стабілізується внутрішній світ, що проявляється у зниженні рівня тривожності, нормалізації самооцінки [1].

У цей період перед старшокласником постає питання, як говорив М.І. Калінін, «намітити свій життєвий шлях, виробити свій характер, свої переконання, знайти своє покликання» [3; с. 76]. Завдяки цьому шляху старшокласники ставлять чітко перед собою цілі і старанно досягають їх, тим самим стабілізуючи свій рівень домагань.

Юнаки, на відміну від підлітків, уже сформували бачення власного «Я». Це «Я», яке потрібно не втратити, а зберегти. Реалізація основних потреб у ранній юності призводить до становлення якісно нової самосвідомості або «Я- концепції». За визначенням Р. Бернса, цілісна «Я-концепція» — це сукупність всіх уявлень індивіда про себе, поєднання з їх оцінкою. Р. Бернс виділяє три складові «Я-концепції»:

- «Я-образ» — уявлення індивіда про самого себе (когнітивний компонент);
- Самооцінка — емоційна оцінка цього уявлення (афективний компонент);
- Потенційна поведінкова реакція, тобто можливі дії, викликані «Я» - образом та самооцінкою (поведінковий компонент) [8].

Старшокласник хоче знати, хто він такий, на що він здатний, співставляючи рівень своїх домагань з досягнутими результатами. Але обмеженість соціального досвіду у цьому віці ускладнює таку поведінку, і тоді різні витівки, нерідко ганебні вчинки диктуються саме бажанням самоперевірки своєї рішучості, мужності, дорослості. При самооцінці старшокласники співставляють думки оточуючих про себе, роблять вибір. Пошуки себе для старшокласників завершуються формуванням «Я-концепції», яка поділяється на «Я-реальне» та «Я-ідеальне». Між «Я-ідеальним» та «Я-реальним» існує істотна різниця: якщо у старшокласника високий рівень домагань і недостатньо усвідомлені можливості, то це

призводить до невпевненості у собі, що зовні може виражатися в агресії, роздратованості. І.С. Кон пише, що різноманітні «Я» у різних людей або на різних етапах в однієї людини можуть розрізнятися за змістом, спрямованістю (негативна, позитивна, амбівалентна); інтенсивністю (глибиною почуттів); контрастністю (значимістю для самооцінки); послідовністю; якістю тощо [8].

Отже, самооцінка – це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей [9]. Самооцінка включає в себе виділення людиною власних умінь, вчинків, якостей, мотивів і цілей свого веління, їх усвідомлення та оціночного до них ставлення. Уміння людини оцінити свої сили і можливості, співвіднести їх із зовнішніми умовами, вимогами навколишнього середовища, вміння самостійно ставити перед собою ту чи іншу мету має величезне значення у формуванні особистості [6].

Рівень домагань – той рівень важкості завдання, котрий людина зобов'язується досягти, знаючи рівень свого попереднього виконання. На рівень домагань впливає динаміка невдач і вдач на життєвому шляху, успіху і неуспіху в конкретній діяльності [5;125].

Для визначення рівня домагання і самооцінки було використано методику «Самооцінки особистості» М. К.Тутушкіної і методику «Визначення рівня домагань» Й. Шварцландера.

В діагностиці брали участь учні 9 класу та юнаки – 11 класу Криворізької спеціалізованої школи №9 з поглибленим вивченням суспільно-економічних дисциплін.

Результати діагностики рівня домагань підлітків та юнаків наведені в наступній таблиці (таблиця 1):

Таблиця 1

Результати діагностики рівня домагань підлітків та юнаків

		Рівень домагань				
		нереально високий >=5	високий 3 - 4,99	помірний 1 - 2,99	низький 1,49 - 0,99	нереально низький <= -1,5
9 клас	кількість учнів, %	8,33	16,67	16,67	12,50	33,33
11 клас	кількість учнів, %	12,50	12,50	41,67	29,17	4,17

Як бачимо з отриманих даних і у юнаків переважає помірний рівень домагань (41,67%), тоді як у підлітків – нереально низький (33,33%).

Результати діагностики самооцінки підлітків та юнаків наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати діагностики самооцінки підлітків та юнаків

		Самооцінка		
		високий	середній	низький
9 клас	кількість учнів, %	58,33	12,50	16,67
11 клас	кількість учнів, %	33,33	45,83	20,83

З отриманих даних можна сказати, що у підлітків самооцінка завищена (58,33% опитаних), а у юнаків вона переважно знаходиться на середньому рівні (45,83%).

Проаналізувавши отримані під час дослідження визначення рівня домагань та самооцінки у підлітковому та юнацькому віці дані, а також порівнявши їх можна зробити наступні висновки:

1. Рівень домагань у підлітків занижений, а самооцінка завищена – це свідчить про те, що йде нерівномірний розподіл психічних утворень. Які зумовлені тим, що підлітки обирають занадто прості, легкі цілі, хоча можуть досягати значно більших завдань.

2. Рівень домагань і самооцінка у юнаків знаходиться на середньому рівні, оскільки їхня внутрішня позиція полягає в тому, що вони зверненні у майбутнє, і все справжнє для них виступає основою направленості їхньої особистості. Тому юнаки становлячи перед собою цілі і завдання досягають їх.

Порівнюючи рівень домагань і самооцінку підлітків та юнаків можна простежити, що ці утворення піддаються віковим змінам. Чим старша особистість тим адекватніший її рівень домагань та самооцінка.

Література

1. Захарова. А. В. Уровень притязаний как показатель самооценки / А. В. Захарова // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии № 1(І). - М. : Педагогика, 1989. – 141 с.

2. Зинько Е. В. Соотношение характеристик самооценки и уровня притязаний. Часть 1. Самооценка и её параметры / Е. В. Зинько // Психологический журнал. – 2006. – Т. 27. – №3. – С. 18 – 30.
3. Кон И. С. Психология ранней юности : Кн. для учителя / И. С. Кон . – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
4. Кузміна О. В. Моральний світ та ціннісні орієнтації старшокласників загальноосвітніх шкіл - інтернатів – основні складові їхньої життєвої компетентності / О. В. Кузміна // Педагогіка і психологія. – 2011. – № 3. – С. 75 – 85.
5. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Н. В. Ліфарєва. – К. : ДУ, 2003. – 240 с.
6. Рувинский Л. И. Психология самовоспитания : Учеб. пособ. по спец. курсу для студ. пед. ин-тов / Л. И. Рувинский, А. Е. Соловьева. – М. : Просвещение, 1982. – 143 с.
7. Семин В. Н. Зависимость уровня притязания школьников от их социометрического статуса / В. Н. Семин // Вопросы психологии волевой активности личности и коллектива : межвуз. сб. науч. трудов / Рязанский гос. пед. ин-т. – Рязань : Б. и., 1984. – 122 с.
8. Скрипченко О. В. Особливості розвитку особистості у ранньому юнацькому віці [Електронний ресурс] / О. В. Скрипченко. – режим доступу: http://pidruchniki.ws/15691016/psihologiya/osoblivosti_rozvitku_osobistosti_rannomu_yunatskomu_vitsi_
9. Ткачова Л. Ф. Вплив рівня самооцінки на емоційну сферу розвитку особистості підлітка / Л. Ф. Ткачова // Соціальні технології : Акт. проблеми теорії і на практика: зб. Наук. праць.. – Вип. 15. – Запоріжжя, 2010. – С. 196 – 200.

Погрібна Ю.О.

Проблема визначення сформованості творчої уяви у дітей молодшого шкільного віку

На сьогодні проблема вивчення сформованості творчої уяви у діяльності людини набуває все більшої **актуальності**, адже у теперішньому, швидко мінливому світі найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нових ідей і задумів, нових підходів, нових рішень.

Дослідженням проблеми творчої уяви займалися багато відомих науковців та видатних психологів, таких як С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Ф.Р. Філатов, С.Д. Максименко, Є.П. Ільїн, В.А. Моляко, А.В. Петровський, І.В. Страхов, А.М. Зимичев, О.М. Дяченко, П.А. М'ясоїд, Т.І. Ахмедов та ін.